

Turinys

Naujausieji laikai – žaibiškas istorijos virsmas..... 6

I SKYRIUS. TARPUKARIS..... 10

1.1 SSRS įkūrimas..... 12

1.2 Tarp demokratijos ir diktatūros 16

1.3 Pasaulinė ekonomikos krizė..... 20

1.4 Fašistinė Italija 24

1.5 Stalinizmo sistema 28

1.6 Trečiasis reichas 32

1.7 Gyvenimas tarpukariu: mokslas,
menas, žmogus 36

+1.8 Ispanijos pilietinis karas 40

SKYRIAUS SANTRAUKA 44

ISTORIJA AKTYVIAI. Plakatas – istorijos šaltinis 46

ŽINAU, MOKU, GALIU..... 48

II SKYRIUS. NEPRIKLAUSOMA LIETUVA..... 50

2.1 Lietuvos nepriklausomybės karas..... 52

2.2 Nepaskelbtas Lenkijos karas su Lietuva 56

2.3 Steigiamasis Seimas..... 60

2.4 Klaipėdos krašto prijungimas 64

2.5 Nuo demokratijos iki autokratijos 68

2.6 Tarpukario Lietuvos visuomenė..... 72

2.7 Tarpukario Lietuvos ūkis 76

2.8 Lietuvos kultūra..... 80

+2.9 Kasdienis gyvenimas
nepriklausomoje Lietuvoje 84

2.10 Baltijos šalys 88

SKYRIAUS SANTRAUKA 92

ISTORIJA AKTYVIAI. Tyrinėjame istorinį
pašto atviruką 94

ŽINAU, MOKU, GALIU..... 96

III SKYRIUS. ANTRASIS PASAULINIS KARAS..... 98

3.1 Pasaulis ant naujo karo slenksčio..... 100

3.2 A. Hitleris ir J. Stalinas dalijasi Lenkiją 104

3.3 Žiemos karo stebuklas..... 108

3.4 A. Hitlerio triumfas Vakaruose 112

3.5 Neišvengiama agresorių dvikova..... 116

3.6 Trečiojo reichs žlugimas 120

3.7 Antrojo pasaulinio karo pabaiga 124

3.8 Karo blogis 128

3.9 Karo pasekmės..... 132

SKYRIAUS SANTRAUKA 136

ISTORIJA AKTYVIAI. Ką pasakoja
istorinės nuotraukos? 138

ŽINAU, MOKU, GALIU..... 140

IV SKYRIUS. LIETUVA KARO AUDROSE..... 142

4.1 Trys ultimatai Lietuvai 144

4.2 Raudonasis maras užplūsta..... 148

4.3 Gyvenimas po Stalino saule 152

4.4 Birželio 23-iosios sukilimas..... 156

4.5 Lietuva nacistinės Vokietijos
okupacijos metais..... 160

4.6 Lietuvos žydų tragedija..... 164

SKYRIAUS SANTRAUKA 168

TIRIAMASIS DARBAS. Tamsusis paveldas 170

ŽINAU, MOKU, GALIU..... 172

Laiko juosta 174

Istorinės asmenybės 175

Sąvokų žodynas 178

Iliustracijų šaltiniai 184

I

TARPUKARIS

Milijonai europiečių džiaugsmingai sutiko Pirmojo pasaulinio karo pabaigą. Žmonės puoselėjo viltį, kad tokio masto žiaurumai ir niokojimai niekada nebus pasikartoję. Siautulinguoju pramintu laikotarpiu visi skubėjo linksintis ir vartoti. Tačiau tai tebuvo tyla prieš audrą. Versalio sistema paliko neišspręstų tarpvalstybinių problemų. Nevaldoma rinka sukėlė didžiulę pasaulinę ekonomikos krizę. Daugumoje šalių suirutės ir krizės sąlygomis žmonės panoro tvirtos rankos valdymo ir tvarkos. Valdžių užėmė diktatūros, o Vokietijoje ir SSRS diktatoriai sukūrė totalitarinius nacizmo ir komunizmo režimus, kurie kėlė pavojų visam pasauliui.

▲ Europos valstybės XX a. pradžioje.

Tarpukaris

1917 m. bolševikų perversmas Rusijoje

1922 m. įkuriama Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga

1922 m. B. Mussolinis tampa ministru pirmininku

1929 m. prasideda Didžioji depresija

1933 m. A. Hitleris tampa Vokietijos vyriausybės vadovu

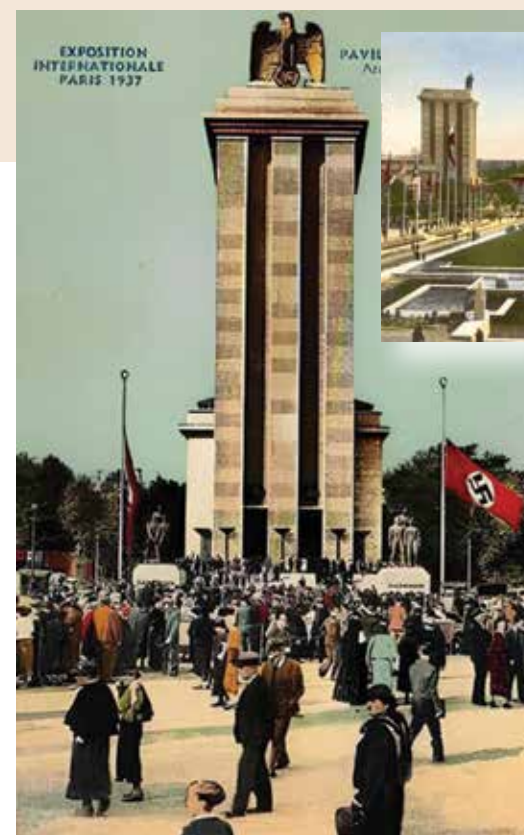

1936 m. Ispanijos pilietinio karo pradžia

1918 m.

XX a. pradžia

1939 m.

2 Trečiojo reicho ir Sovietų Sąjungos paviljonai 1937 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje. Centre Eifelio bokštas. Vokiečių paviljoną projektavo A. Špėras – oficialus A. Hitlerio architektas, Antrojo pasaulinio karo metu buvęs ginkluotės ir šaudmenų reichsministras, Niurnbergo tribunolo nuteistas 20 metų kalėti. Nacistų paviljoną puošė Trečiojo reicho herbas – viengalvis erelis, o sovietų paviljoną – 24 m aukščio skulptūra „Darbininkas ir kolūkietė“. Po parodos skulptūra perkelta į Maskvą.

Šiame skyriuje nagrinėsi ir vertinsi:

- SSRS įkūrimą ir J. Stalino diktatūros įsigalėjimą;
- pasaulinės ekonomikos krizės priežastis;
- autoritarinių ir totalitarinių režimų atsiradimą;
- A. Hitlerio atėjimą į valdžią ir nacionalizmo ideologijos įtvirtinimą;
- mokslo ir technikos pažangą bei naujas meno formas.

Išsiaiškinsi, kuo garsios šios asmenybės:

Marlena Dytrich; Adolfas Hitleris; Le Korbiuzjė; Tomas Manas; Tomašas Garigas Masarikas; Franklinas Ruzveltas; Josifas Stalinas.

Sužinosi šių sąvokų reikšmę:

antisemitizmas, asmens kultas, autoritarizmas, ateizmas, bolševikai,

cenzūra, etatizmas, Didžioji depresija, fašizmas, gestapas, GULAG, Holodomoras, industrializacija, karinis komunizmas, kolektyvizacija, kolūkis, koncentracijos stovykla, nacizmas, Naujasis kursas, nomenklatūra, pogromas, propaganda, pilietinis karas, totalitarizmas.

Mokysiesi:

nagrinėti politinius plakatus.

3.3 Žiemos karo stebuklas

Po SSRS ultimatumo Suomijos laukė liūdnas kitų Baltijos šalių likimas. Bet suomių tauta nesutiko su J. Stalino šantažu. Demokratiškai išrinktas Suomijos parlamentas išreiškė visos tautos valią – ginti savo nepriklausomybę. Kaip Suomijai pavyko ją išlaikyti?

1 Amerikiečių karikatūra iš dienraščio „Chicago Daily Tribune“, 1940 m. vasario 2 d.

2 Sunaikinta Raudonosios armijos kolona Ratės kelyje, 1940 m. sausis.

3 Pasitiki mus, Suomi gražuole

Pušynėliai ant skardžių žaliuoja
Pasieny, kiek akim užmatai.
Pasitiki mus, Suomi gražuole,
Ten, kur plyti tyri ežerai.

Melo žodžių jau daug prisiklausėt,
Bet ne Suomijos liaudį apgaut.
Tad atverkit vartus kuo plačiausiai,
Jei nenorite niekam vergaut.

Jums ateinam padėti, varguoliai,
Atsiteisti už gėdą pilnai.
Pasitiki mus, Suomi gražuole,
Ten, kur plyti tyri ežerai.

Sovietų propagandinė daina
(vertė Vytautas Leščinskas)

M. Solonin, *Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją?*, Vilnius: Briedis, 2011, p. 161.

Ledinis suomių atsakas

Žlugus Lénkijai, atėjo į SSRS įtakos sferą pakliuvusių Baltijos valstybių eilė. Pirmasis žingsnis į jų okupaciją buvo reikalavimas šiose šalyse kurti sovietų kariuomenės bazes. Neišvengiamo karo akivaizdoje Baltijos šalys buvo priverstos pasirašyti „savitarpio pagalbos“ sutartis ir įsileisti savo kariuomenių dydžio sovietų dalinius. Tai reiškė nepriklausomybės praradimo pradžią.

Lygiai toks pat **ultimátumas** buvo įteiktas Suomijai, bet šalies parlamentas šantažą atmetė. Staliną, jau įpratusį be kraujo grobti Europos valstybes, ši žinia šokiravo. Net nepaskelbusi karo, Sovietų Sąjunga kaipmat užpuolė Suomiją, taip sulaužydama eilinę nepuolimo sutartį. Pretekstą sovietai susikūrė patys: artilerija

apšaudė savo teritoriją ties Mainilos kaimu, jie melagingai apkaltino suomių SSRS užpuolimu.

1939 m. lapkričio 30 d. prasidėjo **Žiemės kãras**. Sovietų bombonešiai bombardavo Hèlsinkį ir kitus miestus. Okupuotame pasienio mieste Terijòkyje (dab. Zelenogòrske) buvo paskelbta marionetinė Suomijos komunistų vyriausybė, su kuria tuoj pat buvo sudaryta savitarpio pagalbos sutartis. J. Stalinas tikėjosi lengvos pergalės ir įsakė per 15 dienų sutriuškinti Suomiją. Raudonosios armijos pranašumas ginklais ir karių skaičiumi buvo tiesiog stulbinamas. Valstybė, turinti 170 mln. gyventojų, per karą metė į mūšius apie 1 mln. karių, tūkstančius tankų ir lèktuvų.

1939 m. rugpjūčio 23 d. pasirašytas Molotovo–Ribentropo paktas

1939 m. lapkričio 30 d. Žiemos karo pradžia

1940 m. kovo 12 d. pasirašyta Maskvos taikos sutartis, Žiemos karo pabaiga

1939 m.

ŽIEMOS KARAS

1940 m.

- ← sovietų puolimo kryptys
 - ☀ svarbiausi mūšiai
 - ☀ Suomijos miestų bombardavimas
 - ☀ Suomijos ginkluotųjų pajėgų vyriausioji vadavietė
 - ☀ Leningrado karinės apygardos vadavietė
 - ⚡ nikelio kasyklos
 - siena iki 1940 m.
 - - - siena nuo 1940 iki 1944 m.
 - ☀ Suomijos teritoriniai praradimai pagal 1940 m. taikos sutartį:
1. Rybačio pusiasalis
 2. Salos valda
 3. Ladogos Karelėja
 4. Karelijos sąsmauka
 5. Suomijos Ilankos salos
 6. Hanko pusiasalis, išnuomotas SSRS 30-iai metų

4 Žiemos karo eiga.

5 Maskuojamaisiais žieminiams drabužiais apsirengę suomių kariai beveik nematomi miško fone.

6 Kovose naudotas pistoletas kulkosvaidis „Suomi“.

Pavyzdžiui, sovietai turėjo daugiau kaip 2 tūkst. tankų, o suomiai tik 32. Suomija su 3,7 mln. gyventojų sugebėjo mobilizuoti apie 300 tūkst. karių. Teoriškai suomiai neturėjo jokių galimybių apsiginti. Šalies gynybai ėmėsi vadovauti maršalas **Kãrlas Gústavas Mãnerheimas**, kartą jau gelbėjęs Suomiją pilietinio karo metu.

Raudonosios armijos gėda

Raudonoji armija pergalingai peržengė valstybės sieną su daina „Pasitiki mus, Suomi gražuole“ (rus. *Принимай нас, Suomi-красавица*), skelbiančia: „Jums ateinam padėti, varguoliai.“ Suomiai į „pagalbos siūlymą“ atsakė kariniu maršu „Ne, Molotovai“ (suom. *Njet, Molotoff*),

kuriame šaipomasi iš SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro V. Molotovo, nes šis viską meluoja ir žada raudonarmiečiams, kad rytoj jie valgys ledus Hèlsinkyje.

Stokodami prieštankinių ginklų, suomių kariai nuo sovietų tankų gynėsi

7 NKVD saugumo majoro Sidnevo 1940 m. kovo 18 d. pranešime paminėtos tarp raudonarmiečių sklindančios kalbos

„Kiek žmonių žuvo, o mums teks tik balos. Juk visos šalys iš mūsų juoksis, nes neįstengėme nugalėti net mažos valstybės...“
„Gerai, kad pasirašyta taikos sutartis su Suomija, nes baltasuomiai būtų išgalabiję pusę Raudonosios armijos...“

„Visas karas su Suomija baigėsi tuo, kad SSRS prisijungė gabalėlį žemės ir neteko šimtų tūkstančių žmonių...“

„Baltasuomiai gyvena geriau už mus, jie visi turi gerus namus, o nė vienas mūsų kolūkietis tokio namo neturi, net suomių pirtys daug geresnės ir kultūringesnės negu kolūkiečio namas.“

M. Solonin, *Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją?*, Vilnius: Briedis, 2011, p. 125.

3.3 Žiemos karo stebukas

8 Simas Hiauhė (1905–2002) – įžymiausias suomių snaiperis. Gavė pravardę „Baltoji mirtis“. Žiemos karo metu maždaug per 100 dienų jis nukovė apie 500 Raudonosios armijos karių.

11 Prie kario diržo pritvirtintas Molotovo kokteilis – butelis su degiuoju skysčiu, skirtas kovai prieš tankus.

9 Paskutinis Žiemos karo įsakymas, kurį 1940 m. kovo 14 d. pasirašė maršalas K. G. Manerheimas

Šlovingosios Suomijos kariuomenės kareiviai! Mūsų šalis ir Soviėtų Sąjunga sudarė sunkią taiką atiduodama Soviėtų Sąjungai kovos lauką, kuriame jūs liejote kraują dėl visko, kas mums brangu ir šventa. Jūs nenorėjote karo, jums patiko taika, darbas ir pažanga, bet buvote priversti kautis ir atlikote milžinišką darbą, kuris aukso raidėmis bus įrašytas į istorijos metraščių...

Kareiviai! Aš kovojau daugelyje mūšio laukų, bet dar neregėjau tokių karių, kurie galėtų lygintis su jumis. Aš didžiuojuosi jumis taip, lyg būtumėte mano vaikai... Aš vienodai didžiuojuosi aukomis, kurias ant Tėvynės altoriaus sudėjo paprastas vaikas iš valstiečio trobelės, gamyklos darbininkas ir turtin-gas žmogus...

M. Solonin, *Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją?*, Vilnius: Briedis, 2011, p. 122–123.

10 Suomijos maršalas K. G. Manerheimas, 1942 m.

granatomis ir degiojo skysčio pripildytais buteliais – **Molotovo kokteiliais**. Sėkmingai buvo naudojami pistoletai kulkosvaidžiai „Suomi“. Pasalas rengė suomių snaiperiai. Miškingos, ežerų, upių ir pelkių išraižytos, sniegu užverstos vietovės stabdė Raudonosios armijos judėjimą. Judrūs suomių slidininkų būriai atskirdavo, apsupdavo ir sunaikindavo žymiai gausesnes, tik keliais galinčias žygiuoti prieš kolonas.

Didžiausia pasaulyje Raudonoji armija Žiemos kare pasirodė gėdingai. Spaudžiant speigui, raudonarmiečiai mirtinai šalo, gedo karo technika. Kariai neturėjo žieminių drabužių, pirštinių, slidžių. Raudonosios armijos karininkai vadavo nemokšškai ir darė daugybę klaidų. Nuo vyriausiojo vado neatsiliko ir eiliniai kariai – dažnai jie elgėsi kaip plėšikų gaujos. 1939 m. gruodžio 14 d. NKVD pranešime teigiama: „Po kratos ryšių kuopos būrio vado G. bute konfiskuotas iš Terijokio atsiųstas dviratis, kostiumas, du kilimai, 14 rankšluosčių, paklodės, siuvinimo mašina, indai...“ Plėšikavimai iškrėtė žiaurų pokštą daugeliui raudonarmiečių.

Suomiai, žinodami jų potraukį, dažnai užminuodavo įvairius vertingus daiktus.

Žiemos karo dvasia

Didvyriškas suomių pasipriešinimas tapo istorijos stebuklu. Žiemos karas suvienijo susiskaldžiusią suomių visuomenę, dar prisimenančią kruvinus tarpusavio mūšius. Pagrindiniu jų ginklu tapo Žiemos karo dvasia, kai visa tauta vieningai stojo ginti tėvynės. Žmonės siejo bendra neapykanta okupantams **maskoliams**.

Prastai parengtai Raudonajai armijai ilgai nepavyko pralaužti suomių gynybinių įtvirtinimų – **Mānerheimo linijos**. Sovietų agresija prieš mažytę Šiaurės šalį sukėlė didžiulį pasaulio pasipiktinimą. SSRS buvo pašalinta iš Tautų Sąjungos. Nors JAV, Didžioji Britanija ir Prancūzija rėmė Suomiją ginklais, pagalba buvo nereikšminga, nes didžiosios šalys bijojo įsivelti į didelį karą su SSRS. Mūšiuose kovėsi švedų, norvegų, estų savanoriai, bet to neužteko ir 1940 m. kovą suomiai buvo priversti kapituliuoti.

12 Pusiau nuleistos vėliavos Helsinkyje po Žiemos karo pabaigos paskelbimo, 1940 m. kovas.

13 1940 m. kovą suomiai evakuojasi iš Karelijos po to, kai jų žemės buvo atiduotos Soviėtų Sąjungai.

Karo padariniai

Suomiai, likę vieni ir žinodami, kad nelygioje kovoje ilgai atsilaikyti nepajėgs, priėmė žiaurias SSRS taikos sąlygas. Suomija prarado 10 % teritorijos, 430 tūkst. gyventojų teko palikti gimtąsias žemes, kuriose prieš šį karą buvo užauginama 30 % grūdų. Paskelbus taikos sąlygas, žmonės verkė gatvėse, iki pusės nuleistos Suomijos vėliavos plevėsavo su gedulo kaspiniu. Netektys tokiai mažai šaliai buvo didžiulės: 27 tūkst. žuvusiųjų ir 55 tūkst. sužeistųjų. Tiesa, sovietų nuostoliai dar didesni: 127–168 tūkst. žuvo,

246 tūkst. buvo sužeista. Į suomių nelaisvę pateko 6 tūkst. raudonarmiečių. Šimtas jų pasiprašė likti Suomijoje, kitų laukė baisi lemtis: sovietai kelis šimtus iš karto sušaudė, kitus išsiuntė į GULAG lagerius, o jų šeimas ištrėmė iš miestų.

Suomių tauta ištvėrė lemtingą išbandymą – apgynė šalies nepriklausomybę ir padėjo pamatus šviesiam ateities kartų gyvenimui. Raudonajai armijai šis karas tapo pragaištingas. Atidžiai Žiemos karo veiksmus stebėjęs A. Hitleris nusprendė, kad Vermachtas lengvai įveiks tokį silpną priešą.

14 1939–1940 m. Žiemos karo medalis.

- Remkis temos tekstu, iliustracijomis, laiko juosta, ir atlik šias užduotis.
 - Nurodyk priežastis, dėl kurių kilo Žiemos karas.
 - Apibūdink karo eigą.
 - Palygink Soviėtų Sąjungos ir Suomijos karinę galią bei nuostolius Žiemos kare.
- Išnagrinėk ir .
 - Apibūdink kariaujančių pusių nuotaikas.
 - Paiškink, kodėl jos taip skiriasi.
- Sukurk trumpą tekstą ir įvertink Suomijos sprendimą ginklu pasipriešinti SSRS agresijai. Ar, tavo manymu, jis pasiteisino?
 - Nurodyk karikatūroje vaizduojamus objektus.
 - Paiškink pagrindinę mintį.
- Išnagrinėk ir .
 - Apibūdink kariaujančių pusių nuotaikas.
 - Paiškink, kodėl jos taip skiriasi.
- Naudokitės internetu ir atlikite užduotis.
 - „Youtube“ raskite dainas „Pasitiki mus, Suomi gražuole“ (rus. *Принимай нас, Suomi-красавица*) ir „Ne, Molotovai“ (suom. *Njet, Molotoff*).
 - Paiškinkite, kodėl dainos žodžiai buvo melas.
- Surenkite klasėje 1989 m. režisieriaus P. Parikos filmo „Žiemos karas“ (suom. *Talvisota*) peržiūrą ir aptarimą.

1.1 SSRS įkūrimas

1917 m. Rusijoje valdžią užgrobė bolševikų partija. Jos tikslas buvo sukurti socialistinę santvarką.

Bolševikų raudonasis teroras užgriuvo visus visuomenės sluoksnius. Buvo įsteigtos koncentracijos stovyklos. Žmonės prarado visas demokratines laisves.

1918 m. kilo pilietinis karas tarp raudonųjų ir baltųjų, kurį baltieji pralaimėjo.

V. Leninas planavo sukelti pasaulinę socialistinę revoliuciją. Šiuo tikslu 1919 m. įkurtas Kominternas daugelyje šalių ėmė ruošti komunistinius perversmus.

1920 m. prie Váršuvos Raudonoji armija, žygiuojanti sukelti pasaulinės revoliucijos, patyrė triuškinamą pralaimėjimą.

Žlungant komunistų valdžiai, V. Leninas buvo priverstas 1921 m. paskelbti privačią nuosavybę leidžiančią NEP.

1922 m. buvo įkurta Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga. Jokio savarankiškumo respublikos neturėjo.

1.2 Tarp demokratijos ir diktatūros

Versalio sistema pakeitė Europos politinį žemėlapią. Vietoj žlugusių imperijų Europoje kūrėsi nacionalinės valstybės.

Tautų Sąjunga neužtikrino taikos ateityje. Vokietijai liko nepatenkinta žeminančiomis taikos sąlygomis.

Demokratinės valstybės nesugebėjo išspręsti kilusių krizių. Daugelyje Europos šalių demokratiją pakeitė diktatūros. Po krizių ir karinių perversmų beveik visose regiono šalyse įsigalėjo autoritarizmas. Kraštutinėmis diktatūrų formomis tapo totalitariniai režimai.

Europoje tik nedaugelyje šalių išliko demokratinis valdymas. Totalitarinių diktatūrų siekiai kėlė įtampą tarp valstybių.

1.3 Pasaulinė ekonomikos krizė

Po Pirmojo pasaulinio karo JAV rinkos ekonomika klestėjo. Nekontroliuojama gamyba sukėlė perprodukciją. Neribojama bankų veikla išpūtė paskolų burbulą.

Prasidėjusi finansų griūtis sukėlė pasaulinę ekonomikos krizę – Didžiąją depresiją. Bankrutavo bankai, įmonės, gamyklos. Atsirado milijonai bedarbių.

Didžioji depresija paveikė beveik visas pasaulio šalis. Krizė padidino kraštutinių politinių partijų populiarumą.

1933 m. JAV prezidentas F. Ruzveltas pradėjo įgyvendinti šalies ekonomikos skatinimo programą – Naująjį kursą. Programa padėjo JAV įveikti krizę.

Didžioji depresija parodė, kad laukinis kapitalizmas gali sukelti didelių ekonomikos krizių, todėl dalyje šalių paplito etatizmas.

1.4 Fašistinė Italija

Po Versalio sutarties pasirašymo Italijos visuomenė buvo nepatenkinta karo rezultatais. Nestabilioje šalyje kūrėsi radikalūs komunistų ir fašistų judėjimai. B. Musolinio vadovaujama Nacionalinė fašistų partija italams žadėjo geresnį gyvenimą, tvarką ir teisingumą, paversti šalį klestinčia valstybe.

Krizės apimtoje valstybėje fašistai tapo populiarūs ir užėmė valdžią. B. Musolinis ėmė naikinti demokratiją, persekiojo politinius priešingus, įvedė cenzūrą. Buvo formuojamas jo asmens kultas.

Italijos ekonomika ėmė atsigausti. Didžioji šalies gyventojų dalis rėmė fašizmą.

1.5 Stalinizmo sistema

SSRS diktatoriumi tapo J. Stalinas. Jis neatsisakė pasaulinės revoliucijos idėjos ir pradėjo ruošti karui – kurti galingą pramoninę valstybę. Šalyje prasidėjo industrializacija ir kolektyvizacija.

Prievartinė kolektyvizacija sukėlė badą ir Holodomorą. Milijonai valstiečių buvo ištremti į Sibirą ir mirė nuo bado.

J. Stalinas prieš tikrus ar tariamus politinius priešingus pradėjo Didįjį terorą. Priverčiamųjų darbų stovyklų sistema – GULAG – virto atskira milžiniška pramonine imperija, kur plūšo milijonai žmonių.

Formuotas J. Stalino asmens kultas. SSRS tapo totalitarine valstybe su vienintele komunistine ideologija, viena komunistų partija ir vienu vadu – J. Stalinu.

1.6 Trečiasis reichas

Demokratinė Vokietija, dar vadinama Veimaro respublika, sunkiai kapstėsi iš krizės, kurią sukėlė milžiniškos reparacijos.

Krizės sąlygomis iškilo A. Hitlerio vadovaujama Nacionalsocialistinė vokiečių darbininkų partija. Nacistai žadėjo tautai darbo, duonos, atšaukti Versalio taikos sąlygas.

Nacizmo ideologija skelbė šovininines, rasistines, antisemitines, antikomunistines idėjas, siekė vokiečių tautos viešpatavimo pasaulyje.

Valdžią užgrobusio ir fiureriu pasiskelbusio A. Hitlerio valdoma Vokietija tapo totalitarine valstybe – Trečiuoju reichu. Uždraustos kitos partijos, įvesta cenzūra. Prasidėjo kitaminčių teroras.

Antisemitizmas tapo valstybės politikos dalimi, prievarta žydų atžvilgiu augo.

1.7 Gyvenimas tarpukariu: mokslas, menas, žmogus

Tarpukariu vyko sparti mokslo, technikos pažanga. Nauji atradimai leido išgydyti daugybę ligų.

Tobulėjo ryšių priemonės: telefonas, radijas. Sparčiai plėtotas transportas ir pramonė.

Dailėje, architektūroje, literatūroje, muzikoje formavosi modernizmo kryptis. Sukurta puikių modernizmo kūrinių.

Tarpukariu kinas tapo populiaria žmonių laisvalaikio leidimo forma. Kinas veikė masinę kultūrą.

Totalitarinėse valstybėse menas turėjo tarnauti diktatūrų propagandai ir ideologijai.

Didžiulė mokslo ir technikos pažanga sparčiai keitė kasdienį žmonių gyvenimą.

+ 1.8 Ispanijos pilietinis karas

XX a. I pusėje Ispanija buvo ekonomiškai atsilikusi monarchija. Šalį skaldė turtiniai, nacionaliniai, religiniai prieštaravimai.

Karaliui pabėgus iš šalies, įkurta demokratinė respublika. Viena po kitos keitėsi įvairių politinių jėgų vyriausybės. Blogėjant ekonomikos padėčiai, šalį krėtė streikai ir neramumai.

1936 m. kilo pilietinis karas tarp dešiniųjų nacionalistų ir kairiųjų respublikonų. Nacionalistus parėmė Vokietija ir Italija, respublikonus – SSRS.

Nugalėjo F. Franko vadovaujami nacionalistai. Pilietiniame kare žuvo daugiau kaip 500 tūkst. žmonių, 600 tūkst. pabėgo iš šalies.

Ispanijoje įsigalėjo F. Franko autoritarinis režimas.

Ką pasakoja istorinės nuotraukos?

Fotografija yra svarbus istorikų mokslinio tyrimo objektas. Iki XIX a. II pusės, kalbėdami apie vaizdinius šaltinius, dažniausiai galėjome kliautis dailininkų kūriniams. Fotografija gerokai praplėtė vaizdinių šaltinių arsenalą. Net ir nevykęs kadras gali praversti kaip istorijos šaltinis. Būtent tokios fotografijos dažniausiai ir yra nesuklastotos. Bet kurią nuotrauką, kaip ir kitus istorijos šaltinius, reikia vertinti kritiškai. Ji gali būti specialiai surežisuota, suklastota arba retušuota. Ypač dažnai tai buvo daroma propagandiniams tikslams, siekiant paveikti visuomenę, formuoti nuomonę, diktatorių nurodymu. Mūsų dienomis atsirado dar vienas klastotės būdas. Populiarėja vaizdai, kuriami pasitelkus dirbtinį intelektą, nors realybėje tokie kadrai niekada nebuvo įamžinti. Todėl, norint įvertinti užfiksuoto momento patikimumą, svarbu rasti kuo daugiau tam įvykiui skirtų nuotraukų ir remtis kitais šaltiniais. Tik tuomet nuotrauka taps patikimu istorijos šaltiniu.

1. Aušvico-Birkenau naikinimo stovykla. 1944 m. nuotrauka.

2. Aušvico-Birkenau koncentracijos stovykla dabar.

3. V. Leninas kalba Maskvoje susirinkusiems kareiviams. Dešinėje ant laiptelių stovi bendražygiai Levas Trockis ir Levas Kamenevas. 1920 m. nuotrauka.

4. Ta pati nuotrauka, tačiau retušuota ir paskelbta 1927 metais. Joje neliiko L. Trockio ir L. Kamenovo, kurie buvo laikomi valdžios olimpe įsitvirtinančio J. Stalino priešais.

123 Darbo veiksmai

1. Pirmiausia išsiaiškink, koks įvykis ar reiškinys užfiksuotas nuotraukoje.
2. Pagalvok, ar vaizduojami asmenys, jų apranga, aplinka, užrašai leidžia nustatyti nuotraukos laikotarpį.
3. Pasidomėk, galbūt yra vėlesnio laikotarpio arba šiuolaikinių nuotraukų su tais pačiais vaizdais. Kokios papildomos informacijos jie suteikia?
4. Atpažink nuotraukoje įamžintas istorines asmenybes ir pasidomėk jų biografijomis.
5. Jei nuotraukoje arba jos nugarėlėje yra kokių nors užrašų, išsiaiškink, kokios informacijos jie suteikia.
6. Atkreipk dėmesį į pagrindines nuotraukos detales, kurios atskleidžia svarbios informacijos.
7. Jei įmanoma, nustatyk nuotraukos autorių ir pasidomėk jo asmenybe. Galbūt jis kūrė propagandines fotografijas arba žinomas kaip nuotraukų klastotojas.
8. Pagalvok, koku tikslu arba kieno nurodymu galėjo būti fotografuota.
9. Naudokis kitais informacijos šaltiniais. Ar nėra įtariamų, kad nuotrauka specialiai apdorota (montažas, retušas, iškarpa)?
10. Pagalvok, kokios informacijos dar trūksta nagrinėjamai nuotraukai apibendrinti.
11. Naudokis papildomais informacijos šaltiniais, kad visiškai įsitikintum nuotraukos patikimumu arba kad įrodytum, jog ji neatitinka tikrovės.
12. Pateik argumentuotą išvadą apie nagrinėjamą nuotrauką.

1. Išskirk nuotraukos, kaip istorijos šaltinio, pranašumus ir trūkumus.
2. Patyrinėk savo šeimos arba giminės nuotraukų albumus ir keletą iš jų atsirink. Paklausinėk vyresnių artimųjų informacijos apie šiuos kadrus.
3. Remkis surinkta informacija ir pateik pavyzdžių, kaip pasirinktos nuotraukos galėtų praversti istorijos tyrimui.
4. Išnagrinėk 1.
 - a) Nurodyk, kas vaizduojama. Su kokiais istorijos įvykiais susijusi nuotrauka?
 - b) Palygink 1. ir 2. Kokios detalės leidžia patvirtinti informaciją, jog tai ta pati vieta?
 - c) Paaiškink, ką reiškia minios skirstymas į grupes.
 - d) Nurodyk, ką simbolizuoja Dovydo žvaigždė.
 - e) Išsiaiškink, koku tikslu sutelkti nacių prižiūrėtojai.
 - f) Pagalvok, kam skirti bėgiai ir vagonai.
 - g) Sukurk trumpą aprašymą ir pristatyk nuotrauką.
5. / Palyginkite 3. ir 4.
 - a) Išnagrinėkite nuotraukas pagal nurodytus darbo veiksmus.
 - b) Paaiškinkite, kuri iš nuotraukų retušuota ir kodėl.
 - c) Internete raskite panašių suklastotų istorinių nuotraukų ir jas pristatykite.

Svarbiausios sąvokos

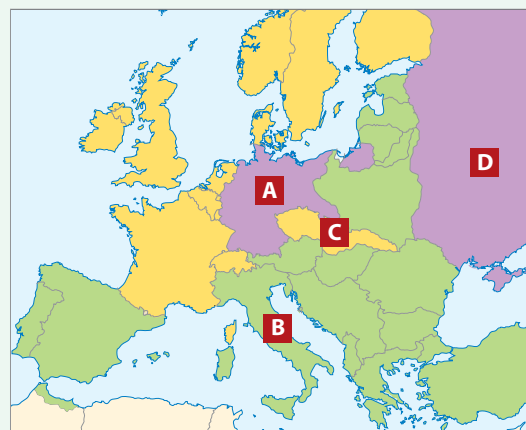
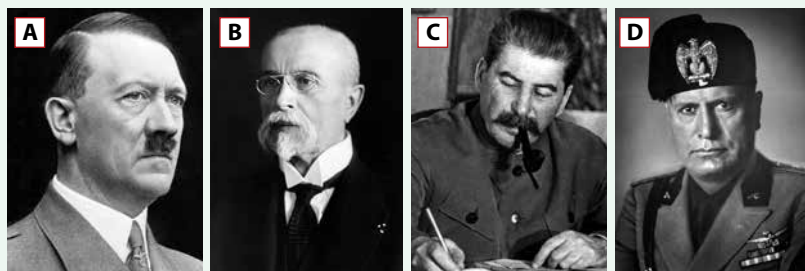
1 Savais žodžiais apibūdink šias sąvokas.

Antisemitizmas	Cenzūra	Holodomoras	Nacizmas
Asmens kultas	Didžioji depresija	Karinis komunizmas	Naujasis kursas
Autoritarizmas	Fašizmas	Kolektyvizacija	Propaganda
Ateizmas	GULAG	Koncentracijos stovykla	Totalitarizmas

2 Kiekvienai sąvokai priskirk tinkamą istorinį įvykį, reiškinį arba asmenybę.

Istorinės asmenybės ir istorinė erdvė

3 Atpažink šias istorines asmenybes ir apibūdink jų pareigas.

4 Nurodyk, kuri raidė žemėlapyje atitinka šių asmenybių valdytas valstybes.

5 Prie kurios politinės ideologijos priskirtum kiekvieną asmenybę?

6 Kuri spalva žemėlapyje atitinka valstybes pagal jų valdymo formą?

Demokratinės
Autoritarinės
Totalitarinės

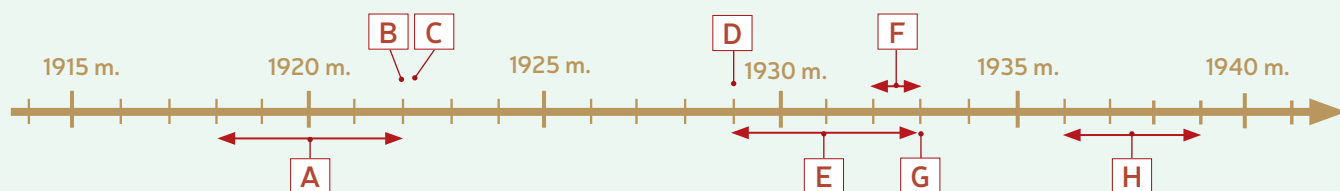
7 Nurodyk po dvi demokratines, autoritarines ir totalitarines tarpukario Europos valstybes.

Orientuojosi istoriniame laike

8 Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

- Įkuriama Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga.
- Pilietinis karas Sovietų Rusijoje.
- B. Musolinis tampa Italijos vyriausybės vadovu.
- SSRS prasideda kolektyvizacija.

- Didžioji depresija.
- Holodomoras.
- Pilietinis karas Ispanijoje.
- A. Hitleris tampa Vokietijos vyriausybės vadovu.

Vertinu

9 Trečiasis reichas.

- Įvertink A. Hitlerio atėjimą į valdžią iš skirtingų politinių pažiūrų ir visuomenės sluoksnių pozicijos:
nacionalsocialistų šalininkų;
žydų;
komunistų šalininkų.
- Paaiškink, kodėl A. Hitleriui pavyko didžiąją vokiečių tautos dalį palenkti į savo pusę.

Taikau žinias ir gebėjimus

10 Išnagrinėk istorijos šaltinius.

- Kuriam tipui priskirtum A ir B šaltinius: pirminiems ar antriniais? Atsakymą pagrįsk.
- Nustatyk, kuriems istorijos įvykiams skirti A ir B šaltiniai. Nurodyk, kada ir kodėl jie vyko.
- Atpažink, kokios istorinės asmenybės ir objektai vaizduojami A.
- Paaiškink, ką norėjo pasakyti karikatūros A autorius.
- Remkis B ir įrodyk, kad A. Hitleris į valdžią atėjo teisėtu keliu.

Veikiu ir kuriu

11 Remkis skyriaus temų medžiaga ir sukurk rašinį „Ar buvo įmanoma išvengti autoritarinių ir totalitarinių režimų atsiradimo?“.

12 Naudokis internetu, biblioteka ir surink ne mažiau kaip tris rašytinius arba nerašytinius istorijos šaltinius, skirtus Didžiajai depresijai arba Holodomorui. Išnagrinėk šaltinius ir paaiškink, kaip jie susiję su įvykiu.

XX a. 4 deš. anglų karikatūra. Po ja parašyta: „Per trejus metus aš atkūriau vokiečių tautos garbę ir laisvę.“

B Iš istoriko N. Davieso veikalo

Hitlerio ir jo nacistų partijos iškilimas Vokietijoje buvo neabejotinai susijęs su Didžiąja depresija, tačiau tas ryšys nėra paprastas. Nacistai neįgyveno į Berlyną bedarbių armijos priešakyje, valdžios jiems nereikėjo užgrobti. Hitleriui neteko versti nusilpusios vyriausybės kaip bolševikams ar grasinti valstybės vadovui, kaip pasielgė Musolinis. Hitleris atėjo į valdžią dėl Vokietijoje vykstančių demokratijos procesų, pakviestas teisėtos valdžios. Visai nesvarbu, kad jis ir jo galvažudžiai širdies gilumoje buvo toli gražu ne demokratai ir ne konstitucinių priemonių šalininkai. Vokietijos politiniam gyvenimui ypač didelę įtaką turėjo depresija, kurios padariniai liejosi į sklindantį nesaugumo jausmą. Vis dar buvo jaučiama pagieža dėl pralaimėto karo.

N. Davies, *Europos istorija*, Vilnius: Vaga, 2002, p. 962.

Pasitikrink

Dabar tu gali...

	Taip	Iš dalies	Ne	
... įvertinti komunistinės sistemos ydas.	●	●	●	12–15 p.
... nurodyti diktatūrų atsiradimo Europoje priežastis.	●	●	●	16–19 p.
... apibūdinti pasaulinę ekonomikos krizę sukėlusius veiksnius ir jos poveikį visuomenei.	●	●	●	20–23 p.
... palyginti demokratinio, autoritarinio ir totalitarinio valdymo formas.	●	●	●	16–19 p.
... įvertinti, ką bendro turi ir kuo skiriasi totalitariniai SSRS ir nacistinės Vokietijos režimai.	●	●	●	28–35 p.
... išvardyti tarpukario mokslo, technikos ir meno laimėjimus.	●	●	●	36–39 p.